

MUSTAQILLIKDAN KEYINGI YILLARDA YARATILGAN ADABIYOT DARSLIKLARIDA IJODKOR TARJIMAYI HOLINING QIYOSIY - TIPOLOGIK TAHLILI

Amirdinova Zilola Amirdin qizi

Samarqand davlat universiteti

2-bosqich magistranti

javlonbekamirdinov@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6021793>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-dekabr 2021

Ma'qullandi: 15-yanvar 2022

Chop etildi: 5-fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

mustaqillik, darslik, ijodkor, tarbiya, ilm-ma'rifat, namuna, ideal, komil inson, yetuklik, vatanparvarlik, aql-zakovat, halollik, mardlik, milliy g'oya, tarjimayi hol, hayotiylik, davr, ijtimoiy hayot, adabiyot va fan, barkamollik.

ANNOTATSIYA

Maqolada istiqloldan oldingi yillarda nashr etilgan 8-sinf adabiyot darsligi, unga kiritilgan mavzular ketma-ketligi, darslikda berilgan adiblarning hayoti va ijodi keying yillardagi adabiyot darsliklari bilan solishtirib tahlil qilingan.

Adabiyot fan sifatida insoniyat yuksala boshlagandan buyon o'zining muhim o'rniga ega bo'lgan, uzoq tarixiy davrni o'z ichiga olgan fanlardan bo'lib kelmoqda. Dunyoda mustahkam turishni maqsad qilgan har qanday xalq, avvalo, adabiyotiga e'tibor qaratadi. Chunki yosh avlodni tarbiyalashda, insonlarni ma'naviyatga chorlashda bu fanning o'rni beqiyos. Prezidentimiz tomonidan ta'lim sohasiga eng dolzarb masala sifatida qaralayotgani ham, adabiyotning o'rnini, uning dolzarbligini yanada oshirdi. Yurtboshimizning quyidagi fikrlaridan ham ilm-fan va adabiyotning o'rni naqadar yuqori ekanligini anglashimiz mumkin: "Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hech og'ishmasdan, qat'iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng

ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko'taramiz. Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz."¹

Yurtimiz mustaqillikka erishgach har jabhada bo'lgani kabi ta'lim-tarbiya tizimida ham ko'pgina tub burilishlar yuz berdi. Haqli ravishda ularning barchasi

¹ Sh.Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. Toshkent-"O'zbekiston" -2016-yil 14-bet

uchun shukrona keltirishimiz, yurtimizni yanada yuksaltirish uchun harakat qilishimiz zarur. Eng avval, ortga nazar tashlash, bosib o'tgan yo'limizni sarhisob qilish barchamiz uchun foydali hamda kelajak uchun to'g'ri yo'lni belgilashimizda dasturulamal bo'lib xizmat qiladi. Buning uchun qiyoslash, har bir sohada zaruriy bilimlarni taqqoslash eng to'g'ri usul hisoblanadi. Jumladan, ta'lim tizimida ham shunday, avvalgi darsliklarni o'rganib hozirgilari bilan qiyoslash, yutuq va kamchiliklarni aniqlash, yangi yaratiladigan darsliklar uchun zamin hozirlaydi. Darsliklardan 8-sinf adabiyot darsligini tahlil qiladigan bo'lsak, darslikning 1997, 2002, 2006, 2010, 2014, 2019-yillardagi tahririda, asosan, hammualliflarning o'zgarganligi, annotatsiyaning tanlanganligi, ijodkorlarning faoliyati qanday yoritilganiga, badiiy asarlarning qay tartibda berilganiga, nazariy ma'lumotlarning qiyosiga e'tiborimizni qaratamiz. Ushbu darsliklarda darslikning annotatsiya qismi barcha yillarda o'zgarishsiz berilyapti. Darslikning 1997-yilgi nashrida, birinchi kirish qismida "Davrning ijtimoiy muammolari va adabiyot"² deya so'zboshi berilyapti, 2002-yildagi darslikda esa "Davr, ijodkor va adabiyot: milliy g'oya va badiiy adabiyot"³ deb so'zboshi berilgan. 2006-yilgi darslikda tarixiy bosib o'tgan yo'limiz, Amir Temur, Alisher Navoiy, Maksim Gorkiy va bir qancha tarixiy shaxslar misolida hayot haqiqati va badiiy to'qima haqida, shuningdek, bu shaxslarni misol qilib, xalq koriga yarash zarurligi ta'kidlanadi.

² A.Kattabekov, V.Rahmonov. O'zbek adabiyoti 8-sinf uchun darslik – majmua Toshkent "O'qituvchi" 1997

³ A.Kattabekov, Q.Yo'ldoshev, H.Boltaboyev. Adabiyot 8-sinf uchun darslik - majmua Toshkent "O'qituvchi" 2002

Jumladan, shunday so'zlar keltiriladi: "Navoiy o'z asarlari bilan turkiy til qaddini qanchalar yuksakka ko'targanidan xabardorsiz. Xuddi shu singari bizning ona tilimiz "Kuntug'mish" dostonida o'nlab, Xorazmiy "Muhabbatnoma" sida yuzlab, Navoiy g'azallarida yana minglab yangi qirralarini ko'z-ko'z qiladi, Gafur Gulom topib ishlatgan so'zlarning hidi dimog'ingizni qitiqlaydi. Demak, bugundan boshlab yana adabiyot atalmish ulkan xazinalar bog'iga kirib boramiz"⁴ – deya o'quvchini adabiyot, milliylik tushunchalariga ko'proq e'tibor berishga jalb qiladi. Darslikning 2010-yildagi nashrida ham xuddi shunday kirish qismi berilgan. Unda o'quvchilarni sergaklikka, ogohlikka chorlovchi fikrlar berilgan. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning so'zlari berilgan. Unda yozuvchining burchi haqida, yozishdan maqsadi haqida qarashlar berilgan. 2014-yildagi nashrida esa kirish qismi yuqoridagi kabi o'zgarishsiz berilgan. Darslikning 2019-yilgi nashrida ham mana shunday ma'lumotlar kirish qismi sifatida berilgan.

Darslikning 1997-yilgi nashrida dastlabki mavzu sifatida milliy dostonlarimizdan "Alpomish" dostoni berilgan. Dostonni berishdan maqsad, albatta, tariximizdan lavha keltirish, ajdodlarimizning qanday inson bo'lganligini eslatish, milliy urf-odatlariga hurmat ruhini singdirish, eng avvalo, yosh avlodni milliyligini tanigan, o'zligini anglagan shaxs bo'lib yetishishlari ko'zda tutilgan. Keyingi yillarda ya'ni 2002-yildagi nashrda darslikka bu dostonning o'rniga "Kuntug'mish" dostoni kiritilgan. Unda ham o'ziga xos sifatlar o'quvchiga namuna sifatida ko'rsatilgan. Qahramonlarning

⁴ S.Olim, S.Axmedov, R.Qo'chqorov. Adabiyot. 8-sinf uchun darslik majmua G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent - 2006

yutuq-kamchiliklari hayotiy voqealar asosida o'quvchi hukmiga havola qilingan. Hozirgi darslikda ham "Kuntug'mish" dostoni berilmoqda. "Alpomish" dostoni 9-sinf adabiyot darsligiga kiritilgan. Shuningdek, Anbar Otin mavzusi 1997-yilgi nashrda berilgan bo'lib, bu mavzu 11-sinfga o'tkazilgan. Darslik mundarijasi "O'zbek xalq og'zaki ijodi", "O'zbek adabiyoti tarixidan", "XX asr o'zbek adabiyoti", "Jahon xalqlari adabiyotidan"⁵ kabi bo'limlardan iborat.

"O'zbek adabiyoti" deb nomlangan 1997-yilgi 8-sinf adabiyot darsligida "Alpomish" dostonidan so'ng Sayfi Saroyi hayoti va ijodi berilgan, lekin undan keyingi yillardagi nashrlarda bu ijodkor o'rniga Yusuf Xos Hojib hayoti va ijodi kiritilgan. Keyingi 2019-yildagi adabiyot darsligida Yusuf Xos Hojib o'rniga Lutfiy mavzusi kiritilgan. 2002-yildagi 8-sinf adabiyot darsligi Yusuf Xos Hojib faoliyati haqida ma'lumot berilgan. Ma'lumot quyidagicha: "Asl ismi Yusuf bo'lgan shoir Bolosog'unda tug'ilgan"⁶ deb beriladi. Undan keying nashr – 2006-yildagi darslikdan "Yusuf Xos Hojib XI asrda yashab ijod etgan buyuk o'zbek (turkiy xalqlar) shoiri hisoblanadi"⁷ deb ma'lumot berilgan. 2010-yildagi nashrida esa mana shu ma'lumotlar o'zgarishsiz berilgan. Yusuf Xos Hojib hayoti va ijodi darslikning 2002-yildagi nashridan "Qutadg'u bilig" dostoni haqida asosiy ma'lumotlar berilgan.

8-sinf adabiyot darsligining 2006 – 2010-yildagi nashrlarida Lutfiy

mavzusidan keyin Alisher Navoiy hayoti va ijodi berilgan. Navoiy ijodi, faoliyati bu ikki yildagi nashrlarda o'zgarishsiz berilgan. Lekin 2002-yildagi nashrida farqlar sezilarli darajada katta. Masalan: "Mavlono Lutfiy bilan uchrashuvi va u yosh Alisherning:

Orazin yopqoch ko'zimdin sochilur
har lahza yosh,

Bo'ylakim paydo bo'lur yulduz
nihon bo'lg'och quyosh
matla'si (g'azalning boshlang'ich bayti) ga
yuqori baho berib, shu vaqtga qadar
yozgan 12 ming bayt she'rini unga
almashtirmoqqa rozi bo'lgani
Xondamirning "Makorim ul-axloq"
("Mukarram xulqlar") asaridan ma'lum."⁸
Bu ma'lumotlar o'quvchiga bobomizning
yoshligidanoq iste'dodli bo'lganini,
she'riyat bilan hamnafas bo'lganini, yuksak
qobiliyatini dalillar asosida ko'rsatadi.
Ularni ham adabiyotga oshno bo'lishga,
kitobni ardoqlashga, she'riyatni
qadrlashga, mana shunday buyuk
insonlardan ibrat olishga undaydi. Yana
shuningdek, bu darslikda Navoiy
she'riyatini teranroq anglashga da'vat
kuchli.

8-sinf adabiyot darsligining "O'zbek adabiyoti" deb nomlangan 1997-yildagi nashrida Alisher Navoiy faoliyati, ijodi keng berilgan. Bundan so'ng g'azallari berilgan. Bular quyidagilar: "Qaro ko'zum", "Kecha kelgumdir debon", "Meni men istagan", "Shohning munglug' mushavvashlar bila" kabi g'azallari mazmuni tarjima qilingan holda berilgan.

Qaro ko'zum kelu mardumlig' emdi
fan qilg'il

Ko'zum qarosida mardum kibi vatan
qilg'il.

⁵ A.Kattabekov, V.Rahmonov. O'zbek adabiyoti 8-sinf uchun darslik – majmua Toshkent "O'qituvchi" 1997

⁶ A.Kattabekov, Q.Yo'ldoshev, H.Boltaboyev. Adabiyot 8-sinf uchun darslik - majmua Toshkent "O'qituvchi" 2002

⁷ S.Olim, S.Axmedov, R.Qo'chqorov. Adabiyot. 8-sinf uchun darslik majmua G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent - 2006

⁸ A.Kattabekov, Q.Yo'ldoshev, H.Boltaboyev. Adabiyot 8-sinf uchun darslik - majmua Toshkent "O'qituvchi" 2002

Bu g'azalning to'liq tahlili darslikda sharhlash yo'li bilan berilgan.

Alisher Navoiyning g'azallaridan so'ng "Tarixi muluki ajam" asaridagi "No'shiravonul – odil hikoyati" berilgan bo'lib, undan keyin shu asardan olingan lug'at so'zlar keltirilgan. Bu hikoyatda loqayd bo'lmaslikka, o'quvchilarni aql – zakovat bilan ish tutishga undash kuchli. Hikoya so'ngida quyidagi savollar beriladi: "Adolat deb nimani tushunasiz? Amalni suiiste'mol qilmaydigan, balki amal mas'uliyatini saqlaydigan rahbarlarni shaxsan ayta olasizmi?"⁹ kabi savollar berish bilan o'quvchini to'g'ri fikrlashga, hayotda halol yashashga undash seziladi. Undan keyin "Lison ut-tayr" asaridan "Ko'rlar va fil hikoyati" berilgan. Hikoya tahlilida shunday fikrlar bor:

"Muallif bizga ikki yoqlama ta'lim beradi: masalaning dunyoviy tomoni – kishi mukammal bilim olmog'i kerak. Chala bilim olgan kishining tasvirdagi ko'rlardan qanday farqi bo'lsin? Masalaning diniy va tasavvufiy tomoni: Olloh oshig'i Olloh haqida to'liq, har tomonlama ma'rifat hosil qilmog'i zarur. Hikoyatning nechog'li qiziqarliligi ko'rinib turibdi. Ko'rlar siymosida chalamullalar nazarda tutilsa, asli hindistonlik donishmand siymosida ma'naviy barkamol odam gavdalantirilgandir. Maroqli hikoyatning axloqiy-ta'limiy ta'siri ham kattadir."¹⁰ Bu darslikda o'quvchilarni mukammal bilim olishga, hunar o'rganayotganda sinchkovlik bilan o'rganishga, har bir inson barkamol shaxs sifatida yuksalish uchun harakat qilish kerakligi obrazlar orqali ko'rsatilgan. Aynan Navoiyning ham maqsadi shu

bo'lgan. Komil insonni tarbiyalash uchun, avvalo, uni ham aqlan, ham jismonan yetuklikka undash lozim bo'ladi. Bu darslikda ma'lumotlar to'liq holda berilgani uchun ham o'quvchida nisbatan kengroq tasavvur, tushuncha, bilim hosil qila oladi, ya'ni ko'zlangan maqsadga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. Toshkent- "O'zbekiston" -2016-yil 14-bet
2. A.Kattabekov, V.Rahmonov. O'zbek adabiyoti 8-sinf uchun darslik – majmua Toshkent "O'qituvchi" 1997
3. A.Kattabekov, Q.Yo'ldoshev, H.Boltaboyev. Adabiyot 8-sinf uchun darslik - majmua Toshkent "O'qituvchi" 2002
4. S.Olim, S.Axmedov, R.Qo'chqorov. Adabiyot. 8-sinf uchun darslik majmua G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent - 2006

⁹ A.Kattabekov, V.Rahmonov. O'zbek adabiyoti 8-sinf uchun darslik – majmua Toshkent "O'qituvchi" 1997

¹⁰ A.Kattabekov, V.Rahmonov. O'zbek adabiyoti 8-sinf uchun darslik – majmua Toshkent "O'qituvchi" 1997

